

Roman Jakobson

1

ΔΟΚΙΜΙΑ
ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ
ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Εισαγωγή, μετάφραση
ΑΡΗΣ ΜΠΕΡΑΗΣ

ΔΥΟ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΚΑΙ ΔΥΟ ΤΥΠΟΙ ΑΦΑΣΙΚΩΝ
ΔΙΑΤΑΡΑΧΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ"
Ι.Α. ΚΟΝΝΑΡΟΥ ΚΑΙ ΣΙΑΣ Α.Ε.

1. Τὰ γλωσσολογικά προδῆματα τῆς ἀφασίας

ΑΝ Η ΑΦΑΣΙΑ εἶναι γλωσσική διαταραχή, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ ὁρος ὑποδηλώνει, τότε κάθε περιγραφή καὶ ταξινόμηση τῶν ἀφασικῶν συνδρόμων πρέπει νὰ ἀρχίζει μὲ τὸ ἐρώτημα ποιές ἀπόψεις τῆς γλώσσας διώκονται σὺν διάφορα εἶδη σχετικῶν διαταραχῶν. Τὸ προδῆμα αὐτὸ, ποὺ προσέγγισε ὁ Χαϊνλινγκς Τζάκσον¹ ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, δέν μπορεῖ νὰ ληθεῖ χωρὶς τὴ συμμετοχὴ ἐπαγγελματιῶν γλωσσολόγων, ἐξαιρουμένων μὲ τὴ σχεδίαση καὶ τὴ λειτουργία τῆς γλώσσας.

Τὰ νὰ μελετήσουμε ἐπαρκῶς κάθε διαταραχὴ στὴν ἐπικοινωνία πρέπει πρῶτα νὰ καταλάβουμε τὸ χαρακτῆρα καὶ τὴ δομὴ τοῦ ἰδιαιτέρου τρόπου ἐπικοινωνίας ποὺ ἔχει παῖσι νὰ λειτουργεῖ. Ἡ γλωσσολογία ἀσχολεῖται μὲ τὴ γλώσσα σὲ ὅλες τῆς τὴς ἀπόψεις – τὴ λειτουργία τῆς γλώσσας, τὴν ἐξέλιξη τῆς γλώσσας,² τὴ γένεση τῆς γλώσσας, τὴν ἀποσύνθεση τῆς γλώσσας.

Υπάρχουν ψυχολογολόγοι ποὺ ἀποδίδουν μεγάλη σημασία σὺν γλωσσολογικά προδῆματα ποὺ ἐμφάνονται στὴ μελέτη τῶν γλωσσικῶν διαταραχῶν.³ Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ προδῆματα ἔχουν θυεῖ σὲς καλύτερες μελέτες γὰ τὴν ἀφασία.⁴ Ὡστόσο, σὲς περισσότερο περσιπτιώσεις, αὐτὴ ἡ δοκιμὴ ἀξίωση γὰ συμμετοχὴ τοῦ γλωσσολόγου στὴν ἐξεύνα τῆς ἀφασίας ἔχει ἀγνοηθεῖ. Τὰ παρόδενια, ἔνα δὲλλο ποῦ, πραγματοποιεῖται διεξοδικὰ τὰ πολὺνλοκα προδῆματα τῆς παιδικῆς ἀφασίας συνιστᾷ τὸ συντονισμό τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν καὶ ἐπικαλεῖται τὴ συνεργασία τῶν ὠτορρινολαρυγγολόγων, παιδιάτρων, ψυχιάτρων, ἐκπαιδευτικῶν καὶ ἄλλων εἰδικῶν ἢ ἐπιστημῶν ὅμως τῆς γλώσσας ἀποσιωπᾶται, ὡς ἔάν οἱ διαταραχῆς στὴν ὀμιλικὴ ἀντιληπτικὸτητα νὰ μὴν εἶχαν καμιά σχέση μὲ τὴ γλώσσα.⁵

Ἀλλὰ καὶ οἱ γλωσσολόγοι εὐθύνονται γὰ τὴν καθυστέρηση στὴν ἀνάληψη μὲς ἀνολογικῆς ἐξεύνας τῆς ἀφασίας. Πποτε ἀνάλολο μὲ τῆς λεπτομερεῖς γλωσσολογικῆς παρατηρήσεις σὲ παιδιὰ ἀπὸ διάφορες χῶρες, δέν ἔχει ἐπιχειρηθεῖ ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἀφασικά. Οὔτε ἔχει γίνεῖ καμιά προσπάθεια νὰ ἐπανεξερευνηθοῖν καὶ νὰ συστηματοποιηθοῖν ἀπὸ γλωσσολογικὴ ἀποψη τὰ παικία κλινικά δεδομένα γὰ τοὺς διάφορους τύπους ἀφασίας. Τοῦτο εἶναι ἀπορίας ἀξιον ἀν σκεπτοῖμε ὅτι, ἀπ' ἐνός ἡ θαυμαστὴ πρόδος τῆς δοκιμῆς γλωσσολογίας ἔχει ἐπιδιώσει τὸν ἐξευνητὴ μὲ ἀποτελεσματικὰ ἐργαλεῖα καὶ μεθόδους γὰ τὴ μελέτη τῆς γλωσσικῆς ὑποταραχῆς (regression), καὶ, ἀπ' ἐτέρου, ἡ

άφρακτῇ ἀποδόχῳ τοῦ γλώσσικου σχεδίου μπορεῖ νά προσφέρει στὸν γλωσσολόγο νέες συνλήψεις τῶν γενικῶν νόμων τῆς γλώσσας.

Ἡ ἐφαρμογὴ καθερὰ γλωσσολογικῶν κυττηρίων στὴν ἐργασία καὶ ταξινόμηση τῶν ἀφρακτῶν περιστατικῶν μπορεῖ νά βοηθήσει οὐσιαστικὰ τὴν ἐπιστήμην τῆς γλώσσας καὶ τῶν γλώσσικῶν διαταραχῶν, ἐπὶ τὸν ὅρο ὅτι οἱ γλωσσολόγοι θὰ παραμένουν τὸ ἴδιο προσεκτικοὶ καὶ ἐπιφυλακτικοὶ στὴν ἐπεξεργασία τῶν ψυχολογικῶν καὶ νευρολογικῶν δεδομένων, ὅσο ᾔτουν στὸν παροδοσιακὸν τοῦς χῶρον ἐγέννη. Καὶ πρῶτα θὰ πρέπει νά ἐξοικειωθοῦν μὲ τοὺς τεχνικοὺς ὁδούς καὶ τὴς μεθόδους τῶν ἱατρικῶν κλάδων ποὺ ἐξετάζουν τὴν ἀφρακίαν ἀκόμη, θὰ πρέπει νά ὑποβάλλουν τὴς ἐκθέσεις τῶν κλινικῶν περιπτώσεων σὲ ἐθνηλογικὴ γλωσσολογικὴ ἀνάλυσιν τέλους, θὰ πρέπει νά ἐργαστοῦν σὲ ἴδιον μὲ ἀφρακτοὺς ἀσθενεῖς, γιὰ νά προσεγγίσουν τὴς περιπτώσεις ἁμεσα καὶ ὄχι μόνο μέσα ἀπὸ μιὰ ἐπιανεργία τῶν ἔτοιμων ἱστορικῶν ποὺ ἔχουν συμπληρωθεῖ καὶ ἔχουν ὑποστεί ἐπεξεργασίαν ἀπὸ διαφορετικὸ πλάνον.

Υπάρχει ἓνα ἐπίπεδο ἀφρακτῶν φαινόμενων ἀπὸ ἔχει ἐπιτευχθεῖ θεωρητικὴ συμφωνία μεταξὺ τῶν ψυχιάτρων ἐκείνων καὶ τῶν γλωσσολόγων ποὺ ἔχουν καταπινασθεῖ μὲ αὐτὰ τὰ προβλήματα. τοῦτο εἶναι ἡ ἀποδόχῳ τοῦ φθονγικοῦ σχεδίου.¹ Αἰτιή ἡ ἀποδόχῳ παρακαλεῖ μιὰ χρόνικὴ διάταξιν μεγάλῃς κανονικότητας. Ἡ ἀφρακτὴ ὑποστροφὴ ἔχει ἀποδοχεθεῖ πῶς εἶναι καθέρφτης τῆς πρόσκτησης ἀπὸ τὸ παιδί τῶν φθόνγων τῆς ὁμιλίας· δειχνεῖ μὲ ἀντίστοιχο τρόπο τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδιοῦ. Ἀκόμη, ἡ σύγκριση παιδικῆς γλώσσας καὶ ἀφρακίας μᾶς βοηθεῖ νά καθορίσουμε μερικοὺς νόμους συνεπαιγωγῆς. Ἡ ἀναλίστησις αὐτῆς τῆς τάξης τῶν προσκλήσεων καὶ ἀποκλεισίων, ὅπως καὶ τῶν γενικῶν νόμων συνεπαιγωγῆς, δὲν μπορεῖ νά περιορισθεῖ στὸ φωνηματικὸ σχέδιο, ἀλλὰ πρέπει νά ἐπεκταθεῖ καὶ στὸ γραμματικὸ σῶμα.

2. Ὁ διττός χαρακτήρας τῆς γλώσσας

Ἡ ΟΜΙΛΙΑ προϋποθέτει μιὰ ἐπιλογὴ ἀφρακτῶν γλωσσικῶν ὀντοτήτων καὶ τὸ συνδυασμὸν τοῦς σὲ γλωσσικὰ μονάδες μεγάλυτης πολυπλοκότητας. Στὸ ἐπίπεδο τοῦ λεξιλογίου τοῦτο εἶναι ἀμέσως φανερό· ὁ ὁμιλητὴς ἐπιλέγει λέξεις καὶ τὴς συνδυάζει σὲ προτάσεις σύμφωνα μὲ τὸ γραμματικὸ σῶμα τῆς γλώσσας ποὺ χρησιμοποιεῖ· οἱ προτάσεις

μὲ τὴ σειρά τοῦς συνδυάζονται σὲ ἐκφράσεις. Ὁ ὁμιλητὴς ὅμως ποτὲ δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἐκτέθρος στὴν ἐκλογὴ τῶν λέξεων ποὺ θὰ χρησιμοποιήσῃ ἢ ἐπιλογὴ τοῦ (ἐκτός ἀπὸ τὴ σπάνια περίπτωση γραμματικοῦ νεολογισμοῦ) πρέπει νά γίνει ἀπὸ τὸ λεξιλογικὸ ἀπόθεμα ποὺ αὐτοὺς καὶ ὁ ἀποδέκτης τοῦ κατέχουν ἀπὸ κοινού. Ὁ μηχανικὸς τῆς ἐπικοινωνίας προσεγγίζει τὴν οὐσία τοῦ ὁμιλιακοῦ γεγονότος μὲ τὸν ὁρθότερον τρόπο ὅταν υποθέτῃ ὅτι στὴν ἰδανικὴ ἀντιπαλίστην πληροφοριῶν ὁ ὁμιλητὴς καὶ ὁ ἀκουστής ἔχουν σὴν διάθεσιν τοῦς τὸ ἴδιο ἄγος καὶ «ἀρχαῖο προκατασκευασμένων παραστάσεων»: ὁ ἀποστολέας ἐνός γλώσσικου μηνύματος ἐπιλέγει μιὰ ἀπὸ αὐτὲς τὴς «προσχηματισμένες δυνατότητες» καὶ ὁ ἀποδέκτης ὑποτίθεται πῶς κάνει μιὰ ὅμοια ἐκλογὴ ἀπὸ τὸ ἴδιο θέρημα «δυνατοτήτων ποὺ ἔχουν ἥδη προσεφερθεῖ καὶ ἐξασφαλισθεῖ». Ἐποῖ, γιὰ νά εἶναι ἀποτελεσματικὸ ἓνα γλώσσικὸ γεγονός, ἀπαιτεῖται ἡ χρήση ἐνός κοινού κώδικα ἀπὸ τοὺς μετέχοντες σὲ αὐτό.

"Did you say pig or fig?" said the Cat. "I said pig", replied Alice." [*Εἶπες pig (γούρνον) ἢ fig (σῦκο).*] εἶπε ὁ Γάτος. Ἐποῖ pig ἀποκρίθηκε ἡ Ἀλίκη».] Σὲ αὐτὴν τὴν ἰδιόμορφον ἐκφράση ὁ ἐπικοινωνητὴς ἀποδέκτης προσπαθεῖ νά συνάξῃ μιὰ γλώσσικὴ ἐπιλογὴ τοῦ ἀποστολέα. Στὸν κοινὸ κώδικα τοῦ Γάτου καὶ τῆς Ἀλίκης, δηλαδὴ στὴν καθολικὴν ἀρχαῖαν, ἡ διαφορά μετὰξὺ ἐνός στυγματοῦ καὶ ἐνός διαγωγῆς συμφύονται, ὅταν ὅλα τὰ ἄλλα στοιχεῖα παραμένουν ἴδια, μπορεῖ νά ἀλλάξῃ τὸ νόημα τοῦ μηνύματος. Ἡ Ἀλίκη χρησιμοποίησε τὸ διαφοροποιητικὸν χαρακτήριστικὸν στυγματιό/διαγωγῆς καὶ δαδάξε, ἀπὸ τὰ δύο ἀντιθέτα, τὸ πρῶτον καὶ στὴν ἴδια ὁμιλικὴν πηγήν συνδυάσε αὐτὴν τὴ λήσιν μὲ μερικὰ ἄλλα ὁμόχρονα χαρακτηριστικὰ, χρησιμοποίησας τὴ διαγωγή καὶ μὴ διαγωγότητα τοῦ /p/ σὲ ἀντίθεσιν μὲ τὴν ὀξύτητα τοῦ /h/ καὶ τὴ διαγωγότητα τοῦ /b/. Ἐποῖ, ὅλα αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ συνδυάστηκαν σὲ μιὰ δέσμη διαγωγικῶν χαρακτηριστικῶν, τὸ καλούμενον φώνημα. Τὸ φώνημα /p/ ἀκολούθησαν τὰ φωνηματικὰ /h/ καὶ /g/, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν δέσμη ὁμόχρονων διαγωγικῶν χαρακτηριστικῶν. Ἐποῖ ἡ σήμασις τῶν ὁμόχρονων ὀντοτήτων καὶ ἡ ἀλληλοσχία τῶν διαγωγικῶν ὀντοτήτων εἶναι οἱ δύο ῥεῖσες μὲ τοὺς ὁποῖους ὁ ὁμιλητὴς συνδυάζει τὰ γλώσσικὰ στοιχεῖα.

Ὁ ὁμιλητὴς ποὺ χρησιμοποιεῖ δέσμες ὅπως τὸ /p/ ἢ τὸ /h/, ἢ ἀκολληδὲς δέσμων ὅπως τὸ /pig/ ἢ τὸ /fig/, δὲν τίς ἐφευρίσκει. Ὅποτε τὸ διαγωγικὸν χαρακτήριστικὸν στυγματιό/διαγωγῆς ἢ τὸ φώνημα /p/ μπο-

ρεί να εμφανιστεί εκτός πλέγματος συμφοραζομένων. Το σπινταίο χαρακτηριστικό εμφανίζεται σε συνδυασμό με όργανα άλλα όμοια χαρακτηριστικά, και το περιεχόμενο των συνδυασμών αυτών των χαρακτηριστικών σε φωνήματα, όπως τὰ /p/, /b/, /t/, /d/, /k/, /g/, περιέχεται από τον κώδικα της δεδομένης γλώσσας. Ο κώδικας θέτει όρια στους δυνατούς συνδυασμούς του φωνήματος /p/ με άλλα φωνήματα που ακολουθούν και/ή προηγούνται, και μέρος μόνον των επιτρεπόμενων φωνηματικών σειρών αξιοποιείται πράγματι στο λεξιλογικό επίπεδα μιας δεδομένης γλώσσας. Ακόμη και όταν άλλοι συνδυασμοί φωνημάτων είναι θεωρητικά δυνατοί, ο όμιλητής κατά κανόνα χρησιμοποιεί μόνο τις λέξεις, δεν τις πλάθει. Τις μεμονωμένες λέξεις τις θεωρούμε κωδικοποιημένες μονάδες. Για να συνάδει κανείς τη λέξη *πύλη* πρέπει να έξει το νόημα που αποδίδεται σε αυτήν τη λέξη στον λεξιλογικό κώδικα της σύγχρονης αγγλικής.

Σε κάθε γλώσσα υπάρχουν επίσης κωδικοποιημένες ομάδες λέξεων που ονομάζονται φράσεις. Το νόημα του ιδιωτισμού *how do you do* δεν μπορεί να αναζητηθεί μέσα από το συνδυασμό των νοηματικών των λεξιλογικών του συστατικών το όσον δεν είναι ίσον με το άθροισμα των μερών του. Οι ομάδες λέξεων που συμπεριφέρονται από αυτήν την άποψη ως μεμονωμένες λέξεις αποτελούν συνήθη αλλά περιθωριακή περίπτωση. Για να ένοήσουμε τη συντακτική πλεονότητα των ομάδων λέξεων, πρέπει να έμαστε εξοικειωμένοι μόνο με τις συνιστώσες λέξεις και τους συντακτικούς κανόνες των συνδυασμών τους. Εντός αυτών των περιθωρίων έμαστε έλευθεροι να δώσουμε και να συνδυάσουμε λέξεις σε νέα πλέγματα συμφοραζομένων. Η έλευθερία αυτή είναι, φυσικά, σχετική, και η πείση των στερεοτύπων της τρέχουσας γλώσσας στην έπιλογή των συνδυασμών που κάνουμε είναι σημαντική. Αλλά η έλευθερία να συνθέτουμε νέα πλέγματα συμφοραζομένων είναι αναντίθετη, παρά τη σχετική χαμηλή στατιστική δυνατότητα εμφάνισής τους.

Έτσι, στο συνδυασμό των γλωσσικών μονάδων έχουμε μόν άνωτα κλίμακα έλευθερίας. Στο συνδυασμό των διακριτικών χαρακτηριστικών σε φωνήματα ή έλευθερία του όμιλητή είναι μηδενική ο κώδικας έχει ήδη καθιερωθεί όλες τις δυνατότητες που μπορούν να αξιοποιηθούν στη δεδομένη γλώσσα. Η έλευθερία συνδυασμού φωνημάτων σε λέξεις είναι σαφώς καθορισμένη περιορίζεται στην περιθωριακή περίπτωση νεολογισμού. Στην κατασκευή προτάσεων με λέξεις ο όμιλητής

είναι λιγότερο δεσμευμένος, και, τέλος, στο συνδυασμό προτάσεων σε διεδοκίες έκφορές λόγου, η όδότη των ιστορικοτικών συντακτικών κανόνων πείει και η έλευθερία του όμιλητή να δημιουργεί νέα πλέγματα συμφοραζομένων αυξάνεται οιοιστικά, αν και πάλι δεν πρέπει να παραδίδουμε τις πολυάριθμες στερεότυπες έκφορές.

Κάθε γλώσσικό σημείο συνεπείφει δύο τρόπους διατάξεως

1) *Συνδυασμός*. Κάθε σημείο αποτελείται από συστατικά σημεία και/ή εμφανίζεται μόνο σε συνδυασμό με άλλα σημεία. Αυτό σημαίνει ότι κάθε γλωσσική μονάδα χρησιμοποιείται ταυτόχρονα ως πλάσιο μέσα στο οποίο διατάσσονται απόδοτες μονάδες και/ή ως στοιχείο που διατάσσεται σε μία πολυπλοκότερη γλωσσική μονάδα. Έτσι, κάθε πραγματικός συνδυασμός γλωσσικών μονάδων ουσιαστικά μόν άνωτερη μονάδα. Συνδυασμός και διατάξη είναι δύο όψεις της ίδιας λειτουργίας.

2) *Έπιλογή*. Η έπιλογή μετάξυ ένολλακτικών στοιχείων προτιπότεται τη δυνατότητα υποκατάστασεως του ενός από ένα άλλο, που είναι ισοδύναμο από μόν άποψη και διαφορετικό από μόν άλλη. Έπιλογή και υποκατάσταση είναι στην πραγματικότητα δύο όψεις της ίδιας λειτουργίας.

Ο βασικός ρόλος που παίζουν αυτές οι δύο λειτουργίες στη γλώσσα είχε γίνει σαφώς αντιληπτός από τον Φερνάναν ντε Σωσόν. Αλλά από τις δύο παραλλαγές του συνδυασμού—σύνταξη και άλληουχία—ο έλθετος γλωσσολόγος αναγνώρισε μόνον τη δεύτερη, τη χρονική άλληουχία. Μολονότι συνέλαβε το φώνημα ως σύνολο συντερεχόντων διαφορετικοποιητικών χαρακτηριστικών (*éléments différentiels des phonèmes*), δεν μπόρεσε να μην ακολουθήσει την παραδοσιακή αντίληψη για τον γραμμικό χαρακτήρα της γλώσσας, «που αποκλείει τη δυνατότητα έκφορές δύο στοιχείων ταυτόχρονας».¹⁰

Για να όρεθερίσει τους δύο τρόπους διατάξεως, τους όποιους περιγράφουμε ως συνδυασμό και έπιλογή, ο ντε Σωσόν έφηγεί πως ο πρώτος «είναι in praesentia: διατάσσεται σε δύο ή περισσότερους όρους που εμφανίζονται όμοι από μία πραγματική σειρά», ενώ ο δεύτερος «συνδέει όρους in absentia ως μέλη μιας δύναμει μνημονικής σειράς». Δηλαδή, η έπιλογή (και, αντίστοιχος, η υποκατάσταση) άφορα όνότητες που συνάπτονται μέσα στον κώδικα, αλλά όχι στο δεδομένο μήνυμα, ενώ, στην περίπτωση του συνδυασμού, οι όνότητες συνάπτονται και στο ότι μόν στο πραγματικό μήνυμα. Ο απόδοχης αντι-

λομίζονται πώς ή δεδομένη έκφορα (τό μήνυμα) είναι ένας συνδυασμός ουσιαστικών μερών (προτάσεων, λέξεων, φωνημάτων) που επλέγονται από τό απόθεμα όλων των δυνατών ουσιαστικών μερών (τόν κώδικα). Τα ουσιαστικά μέρη ενός πλήρους συμβολιζμένου δόξοκωπτα σέ κατίσταση συναρμείας, ένώ σέ ένα σύνολο στοιχείων υποκαταστάσεως τά σημεία συνδέονται μέ διάφορους βαθμούς ομοιότητας, που κημίζονται από την ισοδυναμία των συνωνύμων ως τον κοινό πυρήνα των ένταυμών.

Οι δύο αυτές λειτουργίες έφορδίζον κάθε γλωσσικό σημείο μέ δύο σύνολα διεξηγημένων (interpretants), γνά νά χρησιμοποιήσουμε την δραστηκή έννοια που είσθηγε ο Τσάρλς Σάντερς Πίρς: "Υπάρχουν δύο άναφορές που χρημαεύουν γνά νά εγμνηθούν τό σημείο - μία άναφορά στον κώδικα και μία στο πλέγμα συμβολιζμένου, είτε αυτό είναι κωδικοποιημένο είτε άκείθεο. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις τό σημείο συνδέεται μέ ένα άλλο σύνολο γλωσσικών σημείων, μέσω μιας έναλλάγης στην πρώτη περίπτωση και μιας ειθιγυρμίας στη δεύτερη. Μία δεδομένη σημασιοδοτική μονάδα μπορεί νά άντικατασταθεί από άλλα ακατέστερα σημεία του ίδιου κώδικα, μέ τά όποια τό γενικότερο νόημα της άποκαλύπτεται, ένώ τό ιδιαιτερο νόημα της μέσα στο πλέγμα των συμβολιζμένων προσδιορίζεται από τη σχέση της μέ άλλα σημεία που δόξοκονται στην ίδια άκολουθία.

Τά ουσιαστικά στοιχεία κάθε μηνύματος συνδέονται άπορριπής μέ τον κώδικα διά μιας έσωτερικής σχέσης, και μέ τό μήνυμα διά μιας έξωτερικής σχέσης. Στις διάφορες άπόψεις της γλώσσας ένεχονται και οι δύο αυτοί τρόποι σχέσεως. Είτε ανταλλάσσονται μηνύματα, είτε ή έπικανωνία δάινει μονομερώς από τον άποστολέα στον άποδέκτη, πρέπει νά υπάγχει κάποιου είδους συνάρμεια άνήμερα στους συμμετέχοντες σέ κάθε δημιακό γεγονός γνά νά έξασφαλιστεί ή μετάδοση του μηνύματος. Η άπόσταση στο χώρο, και συχνά στο χρόνο, μεταξύ δύο προσώπων, του άποστολέα και του άποδέκτη, γεφυρώνεται μέ μία έκσυεγική σχέση: πρέπει νά υπάγχει μία κάποια ισοδυναμία άνήμερα στα σήματα που χρησιμοποιεί ο άποστολέας και σέ αυτά που γνωρίζει και μπορεί νά εγμνηθούν ο άποδέκτης. Χωρίς αυτήν την ισοδυναμία τό μήνυμα είναι άκαρπο. Άκόμη και όταν πρίναι στον άποδέκτη, δέν μπορεί νά τον έπηρεάσει.

3. Η διαταραχή της ομοιότητας

Είναι σαρμές ότι οι διαταραχές στην όμλία προοούν νά έπηρεάσουν σέ διάφορους βαθμούς την ίκατότητα του λόγου νά συνδύζει και νά επλέξει τις γλωσσικές μονάδες, και τό ερώτημα πού από αυτές τις λειτουργίες δάσπεται κατά κύριο λόγο έχει μεγάλη σημασία γνά την περιγραφή, την άνόληση και την ταξινόμηση των διαφόρων τύπων άρραίας. Η δύχτορία αυτή είναι ίσως άκόμη πιο άποκαλυπτική από την κώδικη διάκριση μεταξύ έκπεπτικής και άντιληπτικής άρραίας, που δείχνει πού από τις δύο λειτουργίες στη γλωσσική συνδυαγή, στην κωδικοποίηση ή άποκωδικοποίηση των γλωσσικών μηνυμάτων, έχει θηρεί ιδιαιτερά.

Ο Χέντ προοτήθηκε νά ταξινόμηση τις άρραίες περιπτώσεις σέ συγκεκριμένες όμάδες και σέ κωθεία από αυτές έδωσε «ένα όνομα που έπείλη γνά νά δηλώσει την έρρανεπτηρή άδυναμία στο χειρισμό και στην κατανόηση λέξεων και φηόσεων". Άκόλουθώντας αυτήν τη μέθοδο, διακρίνωμε δύο βασικούς τύπους άρραίας: στον ένα ή μεγαλύτερη άδυναμία έμφανίζεται στην έπλόγη και στην υποκατάσταση, ένώ ο συνδυασμός και ή διαλόκη παρουσιάζουν σχετική σταθερότητα άντιθέτως, στον άλλον ή άδυναμία έμφανίζεται στο συνδυασμό και στη διαλόκη, ένώ ή όμολή έπλόγη και υποκατάσταση διατηρούνται μέτρώς ενός σημείου. Σκιαγραφώντας αυτούς τους δύο άντιθέτους τύπους άρραίας, θα χρησιμοποιήσω κυρίως τά δεδομένα του Γκάντοταϊν.

Γνά τους άρραικούς του πρώτου τύπου (άδυναμία έπλόγης), τό πλέγμα των συμβολιζμένων είναι ο άντικταίος και άπορριπτικός παρότων. Ο άσθενης αυτού του τύπου μπορεί νά συμπληρώσει άμέσως θραύματα λέξεων ή προτάσεων που θά του δοθούν. Η όμλία του είναι άπλώς άνεγενερός: μπορεί νά συνεχίσει μέ εύκολία ένα διάλογο, αλλά του είναι δύσκολο νά τον άρχίσει είναι ίκανός νά άπαντήσει σέ έναν πραγματικό ή φανταστικό άποστολέα, όταν ο ίδιος είναι, ή φαντάζεται πώς είναι, ο άποδέκτης του μηνύματος. Του είναι ιδιαιτερά δύσκολο νά έκτελέσει, ή άκόμη και νά κατανοήσει, έναν τόσο κλειστό λόγο όπως ο μονόλογος. "Όσο περισσότερο έξασπώνται οι έκφορές του από τό γενικότερο πλέγμα συμβολιζμένων, τόσο καλύτερα άντιστοιχίζεται στο γλωσσικό του έργο. Νιώθει άίκανος νά έκφέρει μία πρόταση που δέν άντιστοιχίζεται είτε σέ μία νύξη του συνδυαπτη ή είτε στην πραγματική κατίσταση. Δέν μπορεί νά πεί τη λέξη «θέχει»,

άν δεν θέλεις να δώσει προγραμματικά. Όσο πυκνότερα είναι διατελεμένες οι έκφορές με το γλωσσικό ή μη γλωσσικό περιβάλλον, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα έπιτυχούς έκτελεσης από αυτήν την ομάδα των άδθενών.

Παρομοίως, όσο πιο πολύ μια λέξη εξοστράτεια από άλλες λέξεις της ίδιας πρότασης και όσο πιο πολύ άνοδεύεται στα συντακτικά συμφραζόμενα, τόσο λιγότερο έπιτηδεύεται από τη γλώσσική διαταραχή. Έτσι, οι έξηρητημένες συντακτικές λέξεις είναι πιο σταθερές, ενώ ο κύριος παράγων της πρότασης, δηλαδή το υποκείμενο, τείνει να παραλείπεται. Εφόσον η κύρια δυσκολία του άδθενούς παρουσιάζεται στο ξεκίνημα, είναι φανερό ότι ο άδθενής θα άποτύχει άκράδως στο σημείο έκκλησης, τον έκρογωνισμό λίγο του σχεδίου της πρότασης. Στον πιο αυτό γλωσσικής διαταραχής, οι προτάσεις συνάλλαζονται ως έλλειπτικές συνεχώς οι όποιες πρέπει να υποδοσθούν από προτάσεις που προηγήθηκαν και έξέφερε, ή και φαντάστηκε, ο ίδιος ο άρρακός, ή τις παρέλαβε από τον συμμετέχοντα στο διάλογο, πρόσωπο ύπαρκτό ή και φανταστικό. Βασικές λέξεις μπορούν να παραλειφθούν ή να άντακατασθούν από άφηρημένα άναφορικά υποκατάστατα." Όπως παρατήρησε ο Φρόντ, ένα συγκεκριμένο οικιατικό άντακαθίσταται από ένα πολύ γενικό, όπως για παράδειγμα *machin* ή *chaise* στην ομάδα των γάλλων άρρακών." Σε δείγμα άόμνητικής άρραξης, που παρατήρησε ο Γκόλντσταϊν, σέ γεωμετρική διάλεκτο, οι λέξεις *Ding* (πρόγραμμα) και *Stücker* (κομμάτι) είχαν υποκαταστήσει όλα τα οικιαστικά που δηλώνουν άψυχα πρόγματα, και το ρήμα *überfahren* (κάνω, έκτελώ) όλα τα ρήματα που μπορούσαν να έγνωσθούν από τα συμπεράσματα ή την προγραμματική κατάσταση, και, ως εκ τούτου, φαινόταν στον άδθενή περσιτά.

Λέξεις μέ έγγενη άναφορά στα συμπεράσματα, όπως οι άντωνυμίες και τα άντωνυμικά έπιτηδεύματα, και λέξεις που χρησιμοποιούν άρλως για να δομήσουν τα συμπεράσματα, όπως τα συνδετικά και δοητητικά, παρουσιάζουν ιδιαίτερη τάση να διατηρηθούν. Μία χυρεκτιηστική έκφορά ενός γεμμένου άδθενούς που κατέρχεται ο Κένεα και άναφέρεται ο Γκόλντσταϊν, μπορεί να χρησιμοποιεί ως παράδειγμα: Ich bin doch hier unten, na wenn ich gewesen bin ich weess nicht, we das, nu wenn ich, ob das nun doch, noch, ja, Was Sie het, wenn ich, och ich weess nicht, we das hier war ja. Έτσι, μόνον ο σκέλετος, οι συνδετικοί κλάδοι της έπικοινωνίας, αμύονται στο κώκυμο στίδιο αυτού του τύπου άρραξης.

Από τον Μεσαίωνα ήδη έχει ύποστηγχεί έπανελάλημένος στη θεωρία της γλώσσας πως ή λέξη δεν έχει νόημα έκτός συμπεράσμενων. Όστόσο, το κύριος αυτού του λοχυολισμού περιολίζεται στην άρραξία ή, άκριβέστερα, σέ έναν τύπο άρραξης. Στις παθολογικές περιπτώσεις που έξετάζουμε, μία άπομονωμένη λέξη δεν είναι τίποτα περισσότερο από ένα «μιαλό». Όπως έχουν δείξει πολυάριθμα τέστα, για τους άδθενείς αυτούς δύο έμφανίσεις της ίδιας λέξης σέ δύο διαφορετικά πλαίσια συμπεράσμενων άποτελούν άρλως όμώνυμα. Δεδομένου ότι οι άκακίτες λέξεις παρέχουν πολύ περισσότερες πληροφορίες από τα όμώνυμα, μερικά άρρακί αυτού του τύπου τείνουν να άντακαταστήσουν μία λέξη, το νόημα της όποιας προοιολίζεται από τα συμπεράσματα, μέ διαφορετικούς όρους, ο καθένας των όσων είναι συγκεκριμένος για το δεδομένο περιβάλλον. Έτσι, ο άδθενής του Γκόλντσταϊν ποτέ δεν έστομίσε μόνη τη λέξη *knife* [μαχαίρι], αλλά όνομάσε το μαχαίρι, κατά τη χρήση και το περιβάλλον του, άλλοτε *pencil-sharpener* [ξύστη], άλλοτε *apple-parer* [μαχαίρι για το καθάρισμα των μήλων], άλλοτε *bread-knife* [μαχαίρι του ψωμιού], άλλοτε *knife-and-fork* [μυγαγορίονοι]. Έτσι, ή λέξη μαχαίρι, από έναίθετος τύπος, όνόμενος να έμφανίζεται μόνος, έγινε δεσμευμένος.

«I have a good apartment, entrance hall, bedroom, kitchen» [Έχω ένα καλό διαμέρισμα, χώλι, κρεβατοκάμαρα, κουζίνα, λέει ο άδθενής του Γκόλντσταϊν. «There are also big apartments, only in the rear live bachelors.» [Υπάρχουν και μεγάλα διαμερίσματα, μόνο στην πίσω μεριά μένουν έγγενηδες.] Ένας σφερότερος τύπος, ή λεξιλογική ομάδα *unmarried people* [άντανοδοι], θα μπορούσε να υποκαταστήσει τη λέξη *bachelors* [έγγενηδες], αλλά ο όμώλητης διάλεξε αυτόν τον μονολεπτικό τύπο. Όταν του ζητήθηκε έκανελάλημένος να άπαντήσει τί είναι έγγενης, ο άδθενής δεν άπάντησε και «ήταν φανερό πως έβρεθηκε σέ άμνησιν». Μία άπάντηση όπως «a bachelor is an unmarried man» [Ένας έγγενης είναι ένας άντανοδος] ή «an unmarried man is a bachelor» [Ένας άντανοδος είναι ένας έγγενης] θα άποτελούσε έξωσυτικό κατηγόρημα και, ως εκ τούτου, θα άπαιτούσε την προοιολή ενός συνόλου στοιχείων υποκαταστάσεως από τον λεξιλογικό κώδικα της άγγλικής γλώσσας στα συμπεράσματα του δεδομένου μηνύματος. Οι ισοδύναμοι όδοι γίνονται δύο όμοιοχα μέρη της πρότασης και συνεπώς συνδέονται μέ συνάφεια. Ο άδθενής ορίθηκε ίκανώς να έπιάσει τον κατάλληλο όδο *bachelor* [έγγενης] όταν ο όδος αυτός ύποστηγζόταν από

τά συμπραξόμενα ενός συνηθισμένου διαλόγου περί δυσμερισμάτων για έγγενηδες, δεν μπορείς όμως να χρησιμοποιήσεις το σύνολο στοιχείων υποκατάστασης bachelor = unmarried man[έγγενης = αντίπαλνδρος] ως θέμα μιας πρότασης, γιατί η ικανότητα για αυτόνομη επιλογή και υποκατάσταση είχε προοδάρθει. Η έλλειπτική πρόταση, που μάταια ζητήθηκε από τον άδελφί, μεταφέρει τη μοναδική πληροφορία: έγγενης σημαίνει αντίπαλνδρος ή ο αντίπαλνδρος λέγεται έγγενης.

Η ίδια δυσκολία παρουσιάζεται όταν ζητείται από τον άδελφί να δηλώσει ένα αντικείμενο που κρατά ή δείχνει ο έξεταστής. Ο άρρατος με δύναμια στην υποκατάσταση δεν θα συμπληρώσει τη χειρονομία του έξεταστή με το όνομα του αντικειμένου το οποίο του δείχνεται. Αντί να πει «αυτό είναι ή λέγεται μολύβι», θα κάνει άρτιας μιά έλλειπτική παρατήρηση για τη χρήση του: «γνώ να γράφεις». Όταν το ένα από τα συνωνυμικά σημεία είναι παρόν (όπως, γιά παράδειγμα, ή λέξη έγγενης ή ή παρουσίαση το μολύβι), τότε το άλλο σημείο (όπως ή λέξη αντίπαλνδρος ή μολύβι) πλεονάζει και συνεπώς περιττεύει. Πά τον άρρατο, και τα δύο σημεία διακονούν οé θέση αντικληρωματικής κατανομής: όταν το ένα εκτελείται από τον έξεταστή, ο άδελφης θα απορρίψει το συνώνυμό του: «Τά καταλαβαίνω όλα» ή «Ich weiss es schon» είναι ή χαρακτηριστική του απόφαση. Κατά τον ίδιο τρόπο, ή εικόνα ενός αντικειμένου θα προκλήσει απόψηση του ονόματος του ένα γλωσσικό σημείο αντικαθίσταται με ένα εικονικό σημείο. Όταν ή εικόνα μιας πηξιάς παρουσιάζεται οé έναν άδελφί τοι Λότσιας, αυτός αντίδοσε λέγοντας: «Ναι, είναι... Ξέρω που άνηκει, αλλά δεν μπορεί να θυμώ τον τεχνικό όρο... Ναι... κατεύθυνση... γιά να δείχνει την κατεύθυνση... ένας μηχανής που δείχνει τον δορυφόρο.» Οι άδελφεις αυτόι άδυνάτουι να μετακινήθουν, καθώς θα έλεγε ο Πίρς, από ένα δείκτη (index) ή εικόνα, οé ένα αντίστοιχο γλωσσικό σήμαδοι.»

Ακόμη και ή άρτι έκαναλήνη μιας λέξης που προσφέρει ο έξεταστής φαίνεται στον άδελφί περιττός πλεονασμός και, παρά τις όδηγίες που του δίνονται, είναι άρτιας να την επαναλάβει. Όταν ζητήθηκε από τον άδελφί τοι Χέντ να επαναλάβει τη λέξη «όχι», αυτός απάντησε «Όχι, δεν ξέρω πως να το κάνω». Ένω χρησιμοποιήσε αυτόσημα τη λέξη στά συμπραξόμενα της απάντησης του («Όχι, δεν ξέρω...»), δεν μπορείς να εκτάσεις τον καθάρτερο τύπο έλλειπτικού κατηγορήματος, την ταυτολογία α - α: /όχι/ είναι /όχι/.

Σημαντική συνέπεια της συμβολικής λογικής στην έπιστήμη της γλώσσας είναι ή έμφαση στη διάκριση μεταξύ αντικειμενικής γλώσσας (object language) και μεταγλώσσας (metalinguage). Όπως λέει ο Κάριουτ, «γνώ να μνήσουμε γιά οποιάδήποτε αντικειμενική γλώσσα, χρειάζομαστε μιά μεταγλώσσα.» Σέ αυτά τα δύο διαφερετικά επίπεδα γλώσσας μπορεί να χρησιμοποιηθεί το ίδιο γλωσσικό έκδομα έτσι, μπορούμε να μνήσουμε στά άρτλικά (χρησιμοποιώντας τα ως μεταγλώσσα) γιά τα άρτλικά (ως αντικειμενική γλώσσα) και να έρμηνεύσουμε άρτλικάς λέξεις και προτάσεις μέσω άρτλικών συνωνύμων, περιφράσεων και παραφράσεων. Είναι φανερό πως οι λειτουργίες αυτές, που οι ειδικοί τις ονομάζουν μεταγλωσσικές, δεν είναι δική τους έφευρεση. Δεν περιγράφονται στη σφαίρα της έπιστήμης. Αποτέλούν αναπόσπαστο μέρος της καθημερινής γλωσσικής μας δραστηριότητας. Οι συμπετέχοντες οé ένα διάλογο έλέγχουν συχνά άν χρησιμοποιούν τον ίδιο κώδικα «Μέ παρακολουθείς; Καταλαβαίνεις τί έννοια;» γυρίζει ο ομιλητής, ένω ο άκουστής παρεμβαίνει συχνά λέγοντας «Τι έννοια;» Όποτε, αντικαθιστώντας το άμφιστητήμα σημείο με ένα άλλο σημείο από τον ίδιο γλωσσικό κώδικα ή με ένα ολόκληρο σύνολο κωδικών σημείων, ο άκουστής τοι μνημάτος προσπαθεί να το κάνει πιο προσιτό στον άποδέκτη.

Η έμφαση ενός γλωσσικού σημείου μέσω άλλων, όφοντων από μιά άποψη, σημείων της ίδιας γλώσσας, είναι μιά μεταγλωσσική λειτουργία που παίζει επίσης βασικό ρόλο στην εκμάθηση της γλώσσας από τα παιδιά. Σχετικές παρατηρήσεις έχουν δείξει τί σημαντική θέση κατέχει ή έμφαση γιά τη γλώσσα στη γλωσσική συμπεριφορά των παιδιών της προσχολικής ηλικίας.» Η προσφυγή στη μεταγλώσσα είναι άναγκαία και γιά την άρδοκτηση της γλώσσας και γιά την κανονική της λειτουργία. Η άρρακή άδυναμία στην «ικανότητα όνοματοδότησης» είναι άρτιας μεταγλωσσική. Στην πραγματικότητα, τα παραδείγματα έλλειπτικών κατηγορημάτων που μάταια ζητήθηκαν από τους άδελφεις που άναφέραμε, άποτελούν μεταγλωσσικές προσπάθειες που άναφέρονται στη γλώσσα. Η σφαής διατίμωσή τους θα ήταν: «Στόν κώδικα που χρησιμοποιήμε, το αντικείμενο αυτό όνομάζεται μολύβι ή, «στον κώδικα που χρησιμοποιήμε, ή λέξη έγγενης και ή λέξη αντίπαλνδρος είναι ίσοδύναμες».

Ο άρρατος αυτού τοι τύπου δεν μπορεί να μεταπηδήσει από μιά λέξη ούτε στά συνωνυμά της ή τις περιφράσεις της, ούτε στά έπεργώνυ-

μά της (ισοδύναμες εκφράσεις σε άλλες γλώσσες). Η απώλεια της δηλώσεως και ο περιγραφικός σε μία μόνο διαλεκτική παραλλαγή μιας μόνο γλώσσας αποτελεί σύμπτωμα αυτής της διαταραχής.

Σύμφωνα με μία παλιά προεκτίμηση, που κάνει ακόμη κατά καιρούς την εμφάνισή της, ο τρέπος ομιλίας ενός άρσους σε δεδομένο χρόνο, καλούμενος ιδιόλεκτον, θεωρείται η μόνη αυτή γλωσσική πραγματικότητα. Στην εξέταση αυτής της έννοιας διατυπώθηκαν οι εξής αντιρρήσεις:

Ο καθένας, όταν ομιλεί σε ένα άλλο πρόσωπο, προσπαθεί, έστω και αν ακούσιως, να χρησιμοποιεί ένα κοινό λεξιλόγιο είτε πάλι να εγχειρισθεί, είτε πάλι να γίνει απλώς κατανοητός, είτε, τέλος, γρά να πραγματοποιεί τον συγκεκριμένο του, χρησιμοποιεί τους όρους του. Δεν υπάρχει άποια ιδιόκτησία στη γλώσσα. Το πλν είναι κοινωνικοποιημένο. Η γλώσσα ή συναλλαγή, όπως κάθε μορφή συντακτορικής, αποτελεί τονλάχιστον δύο έταίρους, και το ιδιόλεκτον αποδεικνύεται πώς είναι ένας λίγο πολύ διαστρεβλωμένος μύθος.¹⁹

Εποόσο, εδώ χρειάζεται μία επιφύλαξη: γρά έναν άρσικό που έχει χάσει την ικανότητα να κινείται στον κώδικα, το ιδιόλεκτον είναι η μόνη γλωσσική πραγματικότητα. Έφθον δεν θεωρεί την ομάδα ενός άλλου προσώπου ως μήνυμα διατυπωμένο βάσει του δικού του γλωσσικού σχεδίου, αισθάνεται όπως το έξιφρασε ένας άσθενής των Χέρμπα και Στένγκελ: «Σ' ακούω ξεκάθαρα αλλά δεν πλνω τί λές... Ακούω τη φωνή σου αλλά όχι τις λέξεις... Δεν αφοβώνονται». ²⁰ Θεωρεί την έκφραση του άλλου είτε άσυντακτική είτε τουλάχιστον διατυπωμένη σε άγνωστη γλώσσα.

Όπως σημειώσαμε, η εξωτερική σχέση της συνήφειας συνδέει τα συστατικά στοιχεία ενός πλέγματος συμπεριλαμβμένων και η έσωτερική σχέση της οικειότητας συγκρατεί το σύνολο των στοιχείων της υποκατάστασης. Έτσι, γρά έναν άρσικό με εξασθενημένη την υποκατάσταση και άσβητη τη διαδοχή, οι λειτουργίες που άφορούν την οικειότητα υπολογούν μισοστόι σε αυτές που άφορούν τη συνήφεια. Θά μπορούσε να υποθέσει κανείς πως οι αυτές τις συνήφεις κάθε σηματολογικός σχηματισμός προσδιορίζεται μάλον από τη συνήφεια, χρονική ή χωρική, παρά την οικειότητα. Πρόγματι, τά τέτοι του Γκολντσταϊν δικαιώνουν αυτήν την υποθέση. Όταν ζητηθήκε από άσθενή αυτού του τύπου να άσσει μία άσση με όνόματα ζώων, η άσθενής αυτή τά

κατέγραψε με τη σειρά που τά είχε δει στον ζωολογικό κήπο παρομώς, παρά τις όπηγές που της δόθηκαν να τακτοποιήσει άσχημένα άσχημένα σύμφωνα με το χρώμα, το μέγεθος και το σχήμα τους, τά ταξινόμησε σύμφωνα με τη χωρική τους συνήφεια: μία ομάδα πούμα του άσσιου, άλλη ομάδα είδη γαρούσιου, κλπ., και δικαιολόγησε αυτήν τη διάταξη παραμύθιοντας σε μία διήγηση όπου «δέν παίζει ρόλο τί είναι κάθε πρόγμα», δηλαδή δεν χρειάζεται να είναι όμοια. Η ίδια άσθενής ήταν πρόγμα η να όνομάσει τά άσικά χρώματα - κόκκινο, κίτρινο, πράσινο και μπλε - αλλά άρνήθηκε να προσχωρήσει στην όνομασία των ένδιόμεσων παραλλαγών αυτών των χρωμάτων, καθόσον, γρά αυτήν, οι λέξεις δεν έχουν καμία ικανότητα να προσλαμβάνουν πρόσθετα, παραμύθια νοήματα που συνδέονται μέσω οικειότητας με το πρωταρχικό τους νόημα.

Πρέπει να σημειωθεί κανείς με την παρατήρηση του Γκολντσταϊν ότι οι άσθενείς αυτού του τύπου «κατανοόσαν τις λέξεις στην κυριολεκτική τους σημασία, αλλά δεν μπορούσαν να έννοήσουν τον μεταφορικό χαρακτήρα των ίδιων λέξεων» (α. 270). Εποόσο, θά άποτελούσε άντιστοιόλογη γενίκεση τό να υποθέσουμε πως η μεταφορική ομάδα είναι σε αυτούς τους άσθενείς έντελώς άκατανόητη. Από τά δύο εκ άσμέτρου άντίθετα σχήματα λόγου, τη μεταφορά και τη μετωνυμία, τό δεύτερο, που βασίζεται στη συνήφεια, χρησιμοποιείται εύρέως από άρσικούς που η έπλεκτική τους ικανότητα έχει προσβληθεί. Το μαχαίρι άντικαθίσταται με τό πούρινο, η λάμπα με τό ραπαέξι, η πύλα με τό καπνίζα, η φρουγαμέρα με τό τράκι. Ο Χέντ άναφέρει μία χαρακτηριστική περίπτωση: «Όταν δεν μπόρεσε να θυμηθεί τό όνομα γρά τό μαιμό, τό περιέγραψε ως 'αυτό με τους πεθαμένους', και άλη την πρόταση την συνέταμισε σε 'πεθαμένο'. Οι μετωνυμίες αυτές μισογών να χαρακτριστούν ως προσβολές από τη σειρά ενός συνήφους πλέγματος συμπεριλαμβμένων στη σειρά της υποκατάστασης και έπιδόγης: ένα σημείο (πυρίν) που έμφανίζεται συνήφας μαζί με ένα άλλο σημείο (μαχαίρα) μπορεί να χρησιμοποιηθεί άντί αυτού του σημείου. Φράσεις όπως 'μαχαίροπύρινο', 'έπιτραπέζια λάμπα', 'καπνίζω πύλα', παρήγαγαν τις μετωνυμίες πυρίνη, ραπαέξι, καπνίζω. Η σχέση άνάμεσα στη χρήση ενός άσχημένου (φρουγανά) και τό μέσον της παραγωγής του άποτελεί τη βάση της μετωνυμίας τράκιω άντί φρουγαμέρα. «Πότε φορείται κανείς μαιμόρα;» - «Όταν πεθεί τους πεθαμένους;» στη θέση του όνόματος του χρώματος τίθεται η αίτια της παραδοσια-

κῆς του χρήσης. Ἡ φωνή ἀπὸ τὴν οὐσιότητα στὴ συνάρθρωμα εἶναι ἰδιαιτέρα ἐντυπωσιακὴ σὲ περιπτώσεις ὅπως τοῦ ἀσθενοῦς τοῦ Γκόλντσταν, ὁ ὁποῖος ἀπαντοῖσε μὲ μιά μετωνυμία ὅταν τοῦ ζητοῦσαν νὰ ἐπαναλάβει μιά δεδομένη λέξη καὶ ἔλεγε, π.χ., *ἰζάμι* ἀντὶ *παράθρο* καὶ σήραγγας ἀντὶ *θεός*.

Ὅταν ἡ ἐπιλεκτικὴ ἰκανότητα ἔχει προσδληθεῖ οὐδαμῶ καὶ ἡ ἰκανότητα γὰ συνδυασμὸ διατηρεῖται τουλάχιστον ἐν μέλει, τότε ἡ συνάρθρωμα προσδιορίζει τὴν ὅλη γλωσσικὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀσθενοῦς καὶ μπορούμε νὰ ὀνομάσουμε αὐτὸν τὸν τύπο τῆς ἀφασίας *διαταραχὴ τῆς οὐσιότητας*.

4. Ἡ διαταραχὴ τῆς συνάρθρωμας

ΑΠΟ ΤΟ 1864 ἔχει τονοτεῖ ἐκανεληγμένως σὺς προτοποριακές, γὰ τὴ σύγχρονη μέλῃτῃ τῆς γλώσσας καὶ τῶν γλωσσικῶν διαταραχῶν, ἐργασίες τοῦ Χιούλινγκς Τζάκσον:

Δὲν εἶναι ἀσχετὸ τὸ νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ὁμιλία ἀποτελεῖται ἀπὸ λέξεις. Ἀποτελεῖται ἀπὸ λέξεις ποὺ ἀναφέρονται ἢ μία στὴν ἄλλη μὲ ἕναν ἰδιαιτέρου τρόπο. Καθὼς τὴν ὁρμὴ ἀλληλέγγωρη τῶν μερῶν τῆς, ἡ γλωσσικὴ ἐκφορὰ θὰ ἦταν ἀπὸ τὴν διαταραχὴ ὀργανισμῶν ποὺ δὲν θὰ σφραγίζοντοε πρόταση."

Ἡ ἀπώλεια τῆς ἰκανότητας τῆς ὁμιλίας εἶναι ἡ ἀπώλεια τῆς ἰκανότητος σχηματισμοῦ προτάσεων... Δὲν σημαίνει παντελὴ ἀπουσία λέξεων."

Ὁ κλονισμὸς τῆς ἰκανότητος σχηματισμοῦ προτάσεων ἢ γενικότερα τῆς ἰκανότητος συνδυασμοῦ ἀλλοιούμετων γλωσσικῶν ὀντοτήτων σὲ πολυπλοκότερες μονάδες, περιερίζεται πρῶτα μὲν σὲ ἕναν τύπο ἀφασίας, τὸν ἀντίθετο τοῦ τύπου ποὺ περιγράψαμε στὸ προηγουμένον κεφάλαιο. Δὲν ὑπάρχει ἀπουσία λέξεων, γιὰτὶ ἡ ὀντότητα ποὺ διατηρεῖται σὺς περιπτώσεις ἀπὸ αὐτὲς τῆς περιπτώσεως εἶναι ἡ λέξη, ποὺ μπορεῖ νὰ ὀριστεῖ ὡς ἡ ἀνώτερη ἀπὸ τῆς γλωσσικῆς μονάδες ποὺ καθορίζονται ἀνεγκυριακά – συνθέτουμε τῆς προτάσεις καὶ τῆς ἐκφορῆς μὲς ἀπὸ τὸ λέξιολογικὸ ἀπόθεμα ποὺ παρέχει ἡ κώδικας.

Αὐτὸς ὁ τύπος ἀφασίας, ποὺ παρουσιάζει ἀδυναμία στὴ διαλεκτικὴ καὶ θὰ μπορούσε νὰ ὀνομαστεῖ *διαταραχὴ τῆς συνάρθρωμας*, περιορίζεται τὴν ἔκταση καὶ τὴν ποιότητα τῶν προτάσεων. Οἱ συντακτικοὶ κανόνες

ποὺ ὀργανώνουν τῆς λέξεις σὲ ἀνώτερες μονάδες χάνονται. Ἡ ἀπώλεια αὐτῆ, ποὺ ὀνομάζεται *ἐγκεφαλισμὸς*, προκαλεῖ τὴν ἀποσάθωση τῆς προτάσεως καὶ τὴ μεταβολὴ τῆς σὲ «στοῖβα λέξεων», γὰ νὰ χρησιμοποιοῦμε τὴν εἰκόνα τοῦ Τζάκσον.²³ Ἡ διάταξη τῶν λέξεων εἶναι χαώδης· οἱ δεσμοὶ τῆς γραμματικῆς παράταξης καὶ ὑποτάξης, εἴτε ἀφορῶν τὴ συμφωνία τῶν ὀρων τῆς προτάσεως εἴτε τὴ συντάξή τους κατὰ τὸν κύριο παράγοντα, σπάζουν. Ὅπως θὰ περιμένα κανεὶς, οἱ λέξεις ποὺ ἐκλήρωνον καθαρὰ γραμματικὰς λειτουργίες, ὅπως οἱ ἀνδεσμοί, οἱ προσθέσεις, οἱ ἀντωνυμίες, καὶ τὰ ὀρθρα, ἐξαφανίζονται πρῶτες, ἐπιφέροντας τὸ καλοῦμενο «τὴλεγραφικὸ ἥθος», ἐνῶ στὴν περὶπτωση διαταραχῆς τῆς οὐσιότητας εἶναι πῶ ἀνθεκτικῆς. Ὅσο λιγότερο ἐξαφανίζεται γραμματικὰ μιά λέξη ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα, τόσο μεγαλύτερη σταθερότητα ἔχει στὴν ὁμιλία τῶν ἀφασικῶν μὲ διαταραχὴ τῆς συνάρθρωμας, καὶ τόσο γρηγορότερα ἀπορρίπτεται ἀπὸ τοὺς ἀσθενεῖς ποὺ παρουσιάζουν διαταραχὴ τῆς οὐσιότητας. Ἔτσι, ἡ πληθυντικὴ «λέξη ὑποκαείμενο» εἶναι ἡ πρώτη ποὺ ἀπορρίπτεται ἀπὸ τὴν πρόταση σὲ περιπτώσεις διαταραχῆς τῆς οὐσιότητας καὶ, ἀντιστρόφως, ἡ τελειοταία ποὺ θὰ χυθεῖ στὸν ἀντίθετο τύπο ἀφασίας.

Ὁ τύπος ἀφασίας ποὺ ἐπιτερεῖ τὴ διαλεκτικὴ τείνει νὰ προκαλέσει παιδαγωγικές ἐκφορές ποὺ ἀποτελοῦνται ἀπὸ μία πρόταση καὶ προτάσεις ποὺ ἀποτελοῦνται ἀπὸ μία λέξη. Λίγες μόνο μεγαλύτερες, σπερμωτικές, προκατασκευασμένες προτάσεις κατορθώνουν νὰ διασωθῶν. Σὺς προχωρημένους περιπτώσεις αὐτῆς τῆς πάθους, κάθε ἐκφορὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ μία μονολεκτικὴ πρόταση. Ἐνῶ ἡ διαλεκτικὴ ἀποσάθωνεται, ἡ ἐπιλεκτικὴ λειτουργία συνεχίζεται. «Τὸ νὰ πῆς τί εἶναι ἕνα πρῆγμα εἶναι τὸ νὰ πῆς μὲ τι μοιάζει», σημειώνει ὁ Τζάκσον. Ὁ ἀσθενεὶς ποὺ ἔχει περιοριστεῖ στὸ ὀνόμα στοιχείων τῆς ὑποκατάστασης (ἐφόσον ἡ διαλεκτικὴ εἶναι ἀσθενής) χειρίζεται ὁμοιότητες, καὶ οἱ κατὰ προσέγγιση ἀνεγκυριακοὺς ποὺ πραγματοποιεῖ εἶναι μεταφορικῆς φύσεως, ἀντίθετες πρὸς τῆς μετωνυμίας, οἱ ὁποῖες εἶναι οὐκείες στὸν ἀντίθετο τύπο ἀφασίας. Τὴλεκόπιο ἀντὶ μικροκόπιο ἢ φωνὰ ἀντὶ γράφει εἶναι χαρακτηριστικὰ παραδείγματα παραμοιῶν οἰονεῖ μεταφορικῶν ἐκφράσεων, κατὰ τὴν ὁρολογία τοῦ Τζάκσον, καθόσον, σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τῆς ρητορικῆς ἢ ποιητικῆς μεταφορῆς, δὲν παρουσιάζουν οὐκὴν μετατόπιση τοῦ νοήματος.

Σὲ ἕνα ὁμάδ γλωσσικὸ σχέδιο, ἡ λέξη ἀποστέλει ταυτόχρονα ουσιαστικὸ μέρος ἑνὸς ἐνδύτερου πλέγματος συμφραζομένων, τῆς προτά-

σεως, και πάλιν που εμπνεύχει μικρότερα στοιχεία, τα μορφήματα (ἐλάχιστες μονάδες φροντισμένες με νόημα) και τα φωνήματα. Έχουμε περιγράψει τις ἐλαττώσεις που έχει η καταραχή της συνάφειας στο συνδυασμό των λέξεων σε άνωτερες μονάδες. Η σχέση άνωμεσε στη λέξη και τα συστατικά της αντανακλά την ίδια εξασθένιση, αν και με κάπως διαφορετικό τρόπο. Ένα χαρακτηριστικό στοιχείο άγερματι-σμού είναι η κατάργηση της κλίσεως: εμφανίζονται ισαριθμικές κατηγορίες, όπως το άπαρμένο στη θέση των διαφόρων παρεμφατικών τύπων, και, σε κάποιες γλώσσες, η ονομαστική αντί των πλυσίων πτώσεων. Οι άδυναμίες αυτές οφείλονται εν μέρει στην άποδοσή των κανόνων που καθίστανται τη συμφωνία των όρων της πρότασης και της συντάξης τους κατά τον κύριο παράγοντα, και, εν μέρει, στην άπώλεια της ικανότητας διαχωρισμού της λέξης σε θέμα και κατάληξη. Τελικά, ένα παράδειγμα [paradigm] (δηλαδή, ένα σύνολο γραμματικών πτυχών, όπως αυτός-αυτού-αυτόν, ή χρόνων, όπως νηριζέει-νηρίσκει) παρουσιάζει το ίδιο σημειολογικό περιεχόμενο από διαφορετικές απόψεις που συνδέονται μεταξύ τους διά αναφάρας. Έτσι, υπάρχει άλλο ένα κίνητρο για τους άφρακούς με διαταραχή της συνάφειας να αποβάλλουν παρόμοια σύνολα.

Ακόμα, κατά κανόνα, λέξεις που παράγονται από την ίδια ρίζα, όπως *δωρεά-δωρητής-δωρίζω*, σχετίζονται σημειολογικά διά αναφάρας. Στις περιπτώσεις που εξετάζουμε, οι άσθενείς είτε έχουν την τάση να αποργίζουν τις παράγωγες λέξεις είτε άδυνατούν να κάνουν το διαχωρισμό μεταξύ ρίζας και παράγωγης κατάληξης ή ακόμη να αναγνωρίσουν τα μέρη ενός συνθέτου. Έχουν άνασφαθεί συχνά περιπτώσεις άσθενών οι οποίοι ενώ μπορούσαν να άντιληφθούν και να παράξουν σύνθετα όπως τα όνόματα *Thanksgiving* [εύχαριστία, έκφραση εύχαριστιών] ή *Battersea* [περιοχή του Λονδίνου στη νότια όχθη του Τάμεση], ήταν άίκανοι να έννοήσουν ή να πουν *thanks* [εύχαριστώ] και *giving* [δίνω] ή *batter* [κτυπώ] και *sea* [θάλασσα]. Εφόσον η άίσθηση της παράγωγής είναι παρούσα άκόμη, ώστε να χρησιμοποιείται για τη δημιουργία νεωτερισμών στον κώδικα, μπορεί κανείς να παρατηρήσει μία τόσο προς ύπερβολήν τεταμένη και αυτομα-τισμό άν η παράγωγή λέξη άποτελεί σημειολογική μονάδα της άποψης το νόημα άν μπορεί να συναχθεί από το νόημα των συσθετικών της, τότε η Gestalt παρνοείται. Έτσι, η φυσική λέξη *mother* δηλαδ το ύσποδο 'άνθρωπος', άλλά ένας γνώος άφρακός την έξημνησε ως κάτι

νοσημένο, ίδαιτετα 'ντορός καιρός, δία η ρίζα *mother* σημαίνει 'νοσημένος και η κατάληξη -ica δηλώνει τον φορέα της ιδιότητας, όπως στις λέξεις *nelepica* (κάτι παρόλογο), *sveflica* (φωτεινό διαμέτιο), *lenflica* (μυοντρούμ, στην κυριολέξια σκοτεινό διαμέτιο).

Όταν, πριν από τον άεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η φωνητική άποτολούσε τον πλέον έπίμυχο χάρο στην έπιστήμη της γλώσσας, μερικοί γλωσσολόγοι είχαν έκφράσει άμφιβολίες κατά πόσον τα φωνήματα παίζουν παράγματι αυτόνομο ρόλο στη γλώσσική μας συμπεριφορά. Είχε μάλατα διατυπωθεί η άποψη πως οι σημαίνουσες (σημασιοδοτικές) μονάδες του γλωσσικού κώδικα, όπως τα μορφήματα ή μάλλον οι λέξεις, είναι οι έλάχιστες όντότητες τις οποίες μεταχειρίζομαστε σε ένα άμιμικό γεγονός, ενώ οι άπλως διακριτικές μονάδες, όπως τα φωνήματα, άποτελούν μία τεχνική κατασκευή, που σκοπό έχει να διευκολύνει την έπιστημονική περιγραφή και άνάλυση μιας γλώσσας. Ίδιόσο, η άποψη αυτή, την οποία κατήγγειλε ο Sapir ως «τό άντιθετο του γενιστικού»,² έχει άπλόητη ίοχύ άνωφορικά με έναν άρκαμένο παρόλογο τύπο: σέ ένα είδος άφρακίας, που μερικές φορές όνομάζεται «άτακτική», η λέξη είναι η μόνη γλωσσική μονάδα που διατηρείται. Ό άσθενής έχει μόνο μία άκέραια, άάάαστη είκόνα κάθε γνώριμης λέξης, και όλες οι άλλες ήχητικές άκοιολθίες είτε του είναι ξένες και άνεξήγαστες, είτε τις συγχωνεύει σε γνώριμες λέξεις, άγνωστας τις φωνητικές τους παρεκβάσεις. Ένας άσθενής του Γκόλνσταϊν «άνταλαβάνοιαν μερικές λέξεις, άλλά... τα φωνήματα και τα σημάφωνα που τις άποτολούσαν άν τον ήταν άνταληπτά» (α. 218). Ένας γάλλος άφρακός άνεγνώριζε, καταλάβαινε, έπανάλαμβανε και πρόφερε αίσθηματα τη λέξη *café* (καφέ) ή *prané* (θόριος), άλλά ήταν άίκανος να συλλάβει, να άνακρίνει ή να έπαναλάβει άονήγρητες άκοιολθίες όπως *fécra*, *faké*, *kéfa*, *rafé*. Καμία από αυτές τις άυκολίες άν έπίσταται για έναν φυσιολογικό γάλλοφωνο άφρακή, έφόσον οι ήχητικές άκοιολθίες και τα συστατικά τους ταξιθίζον στο γάλλικό φωνηματικό σχέδιο. Ό άφρακός αυτός μπορεί άκόμη και να συλλάβει αυτές τις άκοιολθίες ως λέξεις που του είναι άγνωστες, άλλά οι όποιες προφανώς άνήκουν στο γάλλικό λέξιόλογο και έχουν διαφορετικό νόημα, έφόσον διαφέρουν ή μία από την άλλη είτε στη διάταξη των φωνημάτων τους είτε στα φωνήματα καθεαυτά.

Εφόσον ένας άφρακός γίνεται άίκανος να διαάσει τη λέξη στα φωνηματικά της συστατικά, ό έλεγχος που άοκεί πάνω στη δομή της

έξασθενεί και μία αιοθητή διάδη των φωνημάτων και των συνδυασμών τους επακολουθεί. Η προόλου υποστομφή του ήχητικού σχεδίου στους άρρατικούς συνήθως αναστρέφει τη σειρά των φωνημάτων προσοκτρών των παιδιών. Η υποστομφή αυτή συνεπείσεται πληθυσμιά ομωνήτων και έκάττωση του λέξιλογίου. Αν αυτή ή διττή - φωνηματοκή και λέξιλογική - ανικανότητα προχωρήσει και άλλο, τά τελευταία υπολείμματα της ομιλίας αποτελούν μονοφωνηματικές, μονολεκτικές, μονοκατασκευικές έκφορές. Ο υποδής επιστρέφει στις άρχικές φάσεις της γλώσσας άντίπτωξης του νηπίου ή ακόμη και στην προγλώσσική βαθμίδα άντιμετωπίζει τό ένδεχόμενο της aphasia universalis, της όλοκλήρουτικής άπώλειας της ικανότητας νά χρησιμοποιεί ή νά έννοεί τό λόγο.

Ο διαχωρισμός των δύο λειτουργιών - ή μία διαφοροποιητική/διακετική, ή άλλη σημασιοδοτική - αποτελεί ιδιαιτέρο χαρακτηριστικό της γλώσσας σέ σχέση μέ άλλα σημασιωικά συστήματα. Ανταγωνισμός προκύπτει άνάμεσα σέ αυτά τά δύο επίπεδα της γλώσσας όταν ό άρρατικός μέ έλαττωματοκή διαπλοκή παρουσιάζει την τάση νά καταγγίρει την ίσχυρία των γλώσσικών μονάδων και νά υποτάξει την όλη κώμαα σέ ένα και μοναδικό επίπεδο. Τό τελευταίο επίπεδο που άπομένει είναι είτε μία τήξη σημασιοδοτικών άξιών, ή λέξη, όπως στις περιπτώσεις που άνοδεύουμε, είτε μία τήξη διαφοροποιητικών/διακετικών άξιών, τό φώνημα. Στην τελευταία περίπτωση οι λέξεις άναγνωρίζονται, διακρίνονται και άνταπαράγονται. Σύμφωνα μέ την κάρτα διαπίστωση του Γκόλντοτσάιν «μπορούν νά συλλληθούν ως λέξεις γνωστές αλλά όχι κατανοητές» (α. 90). Έδώ ή λέξη χάνει την κανονική σημασιοδοτική της λειτουργία και άνοαιβάει την καθαρά διακετική λειτουργία της που, κανονικά, άπορά τό φώνημα.

5. Ο μεταφορικός και μετανυματικός πόλος

ΟΙ ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ της άρραίας είναι πολυεπίθες και ποικίλες, αλλά όλες κυμαίνονται άνάμεσα στους δύο αντίθετους τύπους που περιγράφουμε. Κάθε μορφή άρραικής διαταραχής έγκαιτα στην προοδολή, έλαφρά ή βαρεία, είτε της ικανότητας έπιδόξης και υποκατάστασης είτε της ικανότητας συνδυασμού και διαπλοκής. Η πρώτη συνεντρίεται φθορά των μεταγλώσσικών λειτουργιών, ενώ ή δεύτερη καταστρέφει την ίκα-

νότητα διατήρησης της ίσχυρίας των γλώσσικών μονάδων. Στόν πρώτο τύπο άρραίας άναφέρεται ή σχέση της ομοιότητας, σόν δεύτερο ή σχέση της συνάφειας. Η διαταραχή της ομοιότητας άγνοεί τη μεταφορά, ή διαταραχή της συνάφειας τη μετανυματία.

Η έκτίλξη του λόγου μπορεί νά εκολοιήσει δύο διαφορετικές σημασιοδοτικές γρομίες: τό ένα θέμα μπορεί νά όπηγήσει στο άλλο είτε μέσω της ομοιότητας τους είτε μέσω της συνάφειάς τους. Ο όρος μεταφορική όδός θα ήταν ό πλέον κατάλληλος για την πρώτη περίπτωση, και μετανυματική όδός για τη δεύτερη, δεδομένου ότι βρισκουν την πληρέστερη έκφραση τους στη μεταφορά και στη μετανυματία αντίστοιχες. Στην άρραία ή μία ή ή άλλη από αυτές τις διακετικές περιστέλλεται ή άναστέλλεται έντελώς - άποτέλεσμα που καθιστά τη μέλτη της άρραίας ιδιαίτερα διαφωτιστική για τον γλωσσολόγο. Στη φυσιολογική γλώσσική συμπεριφορά και οι δύο λειτουργίες όρίζονται σέ συνεχή λειτουργία, αλλά προσεκτικές παρατηρήσεις μπορούν νά άποκαλύψουν πως, υπό την έπρεια των πολιτιστικών προτίπων, της προσωποκότητας και του γλωσσικού ύψους, γίνεται ιδιαίτερη προτίμηση σέ μία από τις δύο διαδικασίες, ή οποία και κυριαρχεί.

Σέ ένα πολύ γνωστό ψυχολογικό τέστ, δίνεται σέ παιδιά ένα οικιατικό και ζητείται νά έκφρασουν την πρώτη γλώσσική άπόκλιση που θα τους έρθει στο μυαλό. Στο πείραμα αυτό έμφανίζονται πάντοτε δύο αντίθετες γλώσσικές προτιμήσεις: ή άπόκλιση άποτελεί είτε υποκατάστατο είτε συμπλήρωμα του έρεθίσματος. Στη δεύτερη περίπτωση τό έρεθισμα και ή άπόκλιση μαζί σχηματίζουν μία πλήρη συντακτική κατασκευή, συνήθως μία πρόταση. Άντοι οι δύο τύποι άντιδράσεως έχουν όνομασεί υποκαταστατικός και καταγορηματικός.

Στό έρεθισμα καλίδει μία άπόκλιση ήταν κάηκε μία άλλη είναι ένα φτωχό σπατάκι. Και οι δύο άντιδράσεις είναι κατηγορηματικές. Αλλά ή πρώτη δημιουργεί ένα καθαρό άρητηματικό πλέγμα, ενώ στη δεύτερη υπάρχει μία διαλή ονόηση μέ τό υποκείμενο καλίδει άφ' ενός μία συνύφεια θέσεως (positional), δηλαδή συντακτική, και άφ' έτέρου μία σημασιολογική ομοιότητα.

Τό ίδιο έρεθισμα παρήγαγε τις ακόλουθες άντιδράσεις υποκαταστατικές: την ταντολογία καλίδει τά συνώνυμα παρτίνα και χαμόσπιτο τό άντιώνυμο παλίδει τις μεταφορές λίμνέρι και φωλιά. Η ικανότητα δύο λέξεων νά άντικαθιστούν ή μία την άλλη είναι παράδειγμα ομοιότητας κατά θέον, και, έπιπλέον, όλες αυτές οι άποκλίσεις συνδέονται

μέ το έρεθισμα δύο σημασιολογικής ομοιότητας (ή αντίθεσης). Μετανημιές άποκεισείς στο ίδιο έρεθισμα, όπως *άχρεα*, *καθί* ή *φτώχεια*, συνδέονται και αντίθετον την κατά θέαν ομοιότητα με τη σημασιολογική συνάφεια.

Χρησιμοποιώντας αυτά τά δύο είδη συνδέσεως (ομοιότητα και συνάφεια) και στις δύο τους άποψεις (σημασιολογική και κατά θέαν) — επιλέγοντας, συνδυάζοντας και ιεραρχώντας — τό άπομο έκφράζει τό προσημικό του ύφους, τις γλώσσικές του προσημίες.

Στή λογοτεχνία ή άλληλεπίδραση αυτών των δύο στοιχείων είναι ιδιαίτερα έντονη. Πιοτικό υλικό γιά τή μέσέτη αυτής της σχέσης μπορεί νά βρεθεί στους έμμετρους τύπους που άπαιτούν έναν υποχρεωτικό *παρολλήλismo* μεταξύ συνεχόμενων στίχων, όπως γιά παράδειγμα στη δωδμή ποιηση ή στη γενική και, μέχρις ενός σημείου, στις ρωσικές πορφορές παραδόσεως. Το υλικό αυτό παρέχει ένα αντικειμενικό κριτήριο γιά τό τι, στη δεδομένη γλώσσική κοινότητα, δοτά ως άπυστοιχία. Εφόσον σε κάθε γλώσσικό έπίπεδο —μορφητικό, λεξιλογικό, συντακτικό και φρασολογικό— μπορεί νά εμφανιστεί είτε ή μία είτε ή άλλη από αυτές τις δύο σχέσεις (ομοιότητας και συνάφειας), και ή καθέμία σε έκείνηση δύο άπόψεων, δημιουργείται ένα έντυπωσιακό φάσμα δυνατών σχηματισμών. Ένας από τους δύο έκτακτους πόλους θά επικρατήσει. Για παράδειγμα, στί ρωσικά λυρικά τραγούδια κυριαρχούν οι μεταφορικές κατασκευές, ενώ στί ήρωικά έπη υπεριοχλεί ή μετωνυμία.

Στήν ποιηση υπάδχουν διάφορα κίνητρα που προωθοιζούν την έκδοσή μετάξύ αυτών των ενάλλακτικών στοιχείων. Η ύπεροχή της μεταφορικής διαδικασίας στις λογοτεχνικές σχολές του ρομαντισμού και του συμβολισμού έχει επανειλημμένως άνωρωρωστεί, αλλά όχι έκώλη έπαρκώς τό γεγονός ότι ή μετωνυμία διέπει και προκαθορίζει την καλούμενη «φρασιολογική» τύση, ή οποία βρισκεται σε ένα ενδιάμεσο στάδιο ανάμεσα στην πύση του ρομαντισμού και την άνοδο του συμβολισμού και άνατίθεται και στους δύο. Ακολούθως την οδό των σχέσεων συνάφειας, ο φρασιολογικός έκτρέφεται μετωνυμικά από την πλοκή στην άπιδρομια και από τους χαρακτήρες στο χρονικό και χωρικό περιβάλλον. Το άρέσουν οι συνεκδοχικές λεπτομέρειες. Στή σκηνη της αυτοκτονίας της Άνας Καρένινα, ή καλύτερη προσοχή του Τοκτοά συγκεντρώνεται στην τοατα της ήρωίδος και στο *Πόλεμος και Ειρήνη* οι συνεκδοχές «χνοιά στο πάνω χέλος»

και «γρηνοί όμοιο» χρησιμοποιούνται από τον συγγραφέα γιά νά άντιπροσωπεύουν τους γυναικείους χαρακτήρες στους οποίους άνήκουν αυτά τά χαρακτηριστικά.

Η ενάλλακτική ύπεροχή της μός ή της άλλης από αυτές τις δύο διαδικασίες άποοδύποτε δέν περιορίζεται στή λογοτεχνία. Η ίδια ταύνωση έμφανίζεται και σε άλλα σημειωτικά συστήματα, πέραν της γλώσσας.²⁵ Ένα έξέχον παράδειγμα από την ιστορία της ζωγραφικής είναι ο έκπληος μετωνυμικός προανατολισμός του κωδισμού, όπου τό άπικείμενο μεταμορφώνεται σε σύνολο συνεκδοχών οι ύπερφρασιότες ζωγράφοι άντέδρασαν με σκρως μεταφορικό τρόπο. Ήδη από τά έργα του Ήλντφνθ, ή τέχνη του κινηματογράφου, μέ τις έξαγερτικά άνεπτυγμένες δυνατότητες άλλιατης γνώσης, ποσοτικής και έστιασης των άήρων, άπομακρύνθηκε από τή θεωρητική παράδοση και κινήθηκε σε μία πρωτοφανή ποικιλία συνεκδοχικών close-ups και μωνυμικών set-ups. Σέ ταινίες του Τοκτλ Τοκτλν και του Άλφρεσσιν, τά τεχνάσματα αυτά επικαλύπτονται από ένα νέο, μεταφορικό μοντάζ μέ τά επάλληλα «φροντί» — τις κινηματογραφικές παραμοιώσεις.²⁷

Η διπολική δομή της γλώσσας (ή άλλων σημειωτικών συστημάτων), και, στην άφρασία, ή σταθεροποίηση στάν έναν από τους δύο πόλους μέ άποκλεισμό του άλλου, άπαιτούν αναπληρωτική συγκριτική μέλση. Η διατήρηση του ενός ή του άλλου πόλου στους δύο τύπους άφρασίας πρέπει νά συνδυαστεί μέ τήν κυριαρχία του ίδιου πόλου σε όμοιμένα είδη ύφους, ποσοτικών συνθηκών, σιγμού, κλπ. Η προεκτιμη άνάληση και σύγκριση αυτών των φαινόμενων μέ τό δύο σύνδρομο του αντίστοιχου τύπου άφρασίας άποτελεί έπιτακτική άνάγκη έπιβάλλεται ή άνάληψη κοινής έρευνητικής προσέδειας από έκδικούς στην ψυχολογία, τήν ψυχολογία, τή γλώσσολογία, τήν πολιτική και τή σημειωτική, τή γενική έπιστήμη των σημείων. Η διχοτομία που έξεταιται εδώ φανταίνεται νά είναι πρωταρχικής σημασίας γιά ώλόκληρη τή γλώσσική και τήν εν γενεί ανθρώπινη συμπεριφορά.²⁸

Γιά νά δείξουμε τις δυνατότητες της συγκριτικής έρευνας που ποοτείνουμε, διαλέγουμε ένα παράδειγμα από ένα ρωσικό παρμιά, που χρησιμοποιεί τον παρολλήλismo ως κομικό τέχνασμα: «Ο Θωμάς είναι έγγενης» ο Ιερεμίας άντισάνδρος». Έδώ τά κατηγορούμενα στις δύο παρολλήλίες ποοτάσεις συνδέονται μέ ομοιότητα: είναι συνώνυμα. Τά ύποκείμενα και των δύο ποοτάσεων είναι κύρια όντατα άφροενικά και

ως εκ τούτου μορφολογικά ὅμοια, ἐνῶ ταυτόχρονα χαρακτηρισίζουν δύο συναφείς ἤρωες του ἴδιου μύθου, που δημιουργήθηκαν γὰ νὰ ἐκτελέσουν παρόμοιες πράξεις καὶ νὰ δικαιώσουν ἐπὶ τῇ χρήσῃ τῶν συνωνύμων λεγνῶν τῶν κατηγορουμένων. Μία ἐλαφρῶς τροποποιημένη ἐκδοχὴ τῆς ἰδίας κατασκευῆς ἔμφανίζεται σὲ ἕνα γνωστὸ τραγικοῦ τοῦ γόμου, ὅπου καθένας ἀπὸ τοὺς καλεσμένους προσφωνεῖται κατὰ σειρὰ μὲ τὸ πρῶτο του ὄνομα καὶ τὸ πατρωνυμικὸ του: «Ὁ Γαλέμν εἶναι ἐγγενης ὁ Ἰδάνοδης ἀνιπαλῶδης». Ἐνῶ καὶ τὰ δύο κατηγορούμενα εἶναι πάλι συνώνυμα, ἡ σχέση ἀνάμεσα στὰ δύο ὑποκείμενα ἔχει ἁλ- λάξει καὶ τὰ δύο εἶναι κύρια ὀνόματα που δηλώνουν τὸ ἴδιο πρόσωπο καὶ τὰ ὁποῖα συνήθως χρησιμοποιοῦνται συναφῶς ὡς φιλοφωνητικὴ προσφώνηση.

Στὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ παρμήδ, οἱ δύο παρὰλλήλες πράξεις ἀναφέρονται σὲ ξεχωριστὰ γεγονότα: στὴν ἀγνμία τοῦ Θωμά καὶ στὴν ἀγνμία τοῦ Ἰερεμία. Στὸ στίχο ὅμως ἀπὸ τὸ τραγικοῦ τοῦ γόμου, οἱ δύο πράξεις εἶναι συνώνυμες: ἐπαναλαμβάνουν πλεοναστικά τὴν ἀγνμία τοῦ ἴδιου ἥρωα, δαχλύοντάς τον σὲ δύο γλώσσικες ὑποστάσεις.

Ὁ γῶμος μυθιοτογραφῶς Γαλέμν Ἰδάνοδης Οὐσιπένοα (1840-1902) στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του ἔπασχε ἀπὸ μίᾶ ψυχικὴ ἀσθένεια που εἶχε ὡς συνέπεια μίᾶ διαταραχὴ τῆς ὁμιλίας. Τὸ πρῶτο του ὄνομα καὶ τὸ πατρωνυμικὸ του, Γαλέμν Ἰδάνοδης, που συνδύ- ζονται κατὰ παράδοση στὶς εὐγενεῖς προσαγορεύσεις, γι' αὐτόν διχά- σθηκαν σὲ δύο ξεχωριστὰ ὀνόματα που δηλώνουν δύο διαφορετικὰ ὄντα. Ὁ Γαλέμν ἦταν προικισμένος μὲ ὅλες τὶς ἀρετές, ἐνῶ ὁ Ἰδάνο- δης, τὸ ὄνομα που συνδέει ἕναν γιὸ μὲ τὸν πατέρα του, ἔγινε ἡ ἐνοχό- κωση ὅλων τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ Οὐσιπένοα. Ἡ γλωσσολογικὴ ἀποψη γι' αὐτὴν τὴ δισχιμένη προσωνυμικότητα εἶναι ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀσθε- νοῦς νὰ χρησιμοποιῇρε δύο συμβόλα γιὰ τὸ ἴδιο πρῶγμα καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ διαταραχὴ τῆς ομοιότητος. Ἐφόσον ἡ διαταραχὴ τῆς ομοιό- τητος συνδέεται μὲ τὴ μετωνυμικὴ τάση, ἡ ἐξέταση τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου που εἶχε χρησιμοποιῇρε ὁ Οὐσιπένοα ὡς νεαρὸς συγγραφεὺς ἀποκτὶ ἰδιότερο ἐνδιάθετον. Καὶ ἡ μελέτη τοῦ Ἀνατόλ Κριεγκού- λωφ, που ἀνέλυε τὸ ἔργον τοῦ Οὐσιπένοα, ἐπιβεβαιώνει τὴ θεωρητικὴς μας προσέγγιση. Δείχνει πὺς ὁ Οὐσιπένοα εἶχε ἰδιαιτέρη κλίση στὴ μετωνυμία καὶ εἰδικότερα στὴ συνεκδοχὴ, καὶ πὺς προχώρησε τόσο ὥστε «ὁ ἀγνωστὸς νὰ συνθίσσεται ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν λεκτικημενῶν που τὸν κατοικῶσιν σὲ ἕναν περιγραφένον γλωσσικὸ χώρο, καὶ νὰ

εἶναι ἀνέκτος νὰ συλλάβει τὸ ὅλον, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ χάνεται συχνὰ τὸ πορταῖον».

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὺς τὸ μετωνυμικὸ ἔργον τοῦ Οὐσιπένοα ὑπαγο- ρεύεται προφανῶς ἀπὸ τὸν λογοτεχνικὸ κανὼνα τῆς ἐποχῆς του, τὸν «ρεαλισμὸν» τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ἑνταυ αἰῶνα. Ἀλλὰ ἡ προσωνυμικὴ οργάνωσις τοῦ Γαλέμν Ἰδάνοδης ἔκανε τὴν πένα του ἰδιαιτέρα κατά- ληλη γι' αὐτὴν τὴν καλύτερη τῶν οἱς ἀρετῆς τῆς ἐκδηλώσεως καὶ ἄφηκε τελικὰ τὸ σημάδι τῆς οἱ γλώσσικῆς ἀποψη τῆς ψυχικῆς του ἀσθένειας.

Ἐνός ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα σὲ αὐτὰ τὰ δύο ἐπισημματα, τὸ μετω- νυμικὸ καὶ τὸ μεταφορικὸ, εἶναι ἐκδήλως σὲ κάθε συμβολικὴ διαδικα- σία, εἴτε ἐνδοπροσωπικὴ εἴτε κοινωνικὴ. Ἔτσι, ἐρευνώντας τὴ δομὴ τῶν ὀνέμων, τὸ καίριο πρῶδημα εἶναι ἂν τὰ συμβόλα καὶ οἱ χρονικὲς ἀκολουθίες που χρησιμοποιοῦνται βασίζονται στὴ συνέχεια (τὴ μετω- νυμικὴ «μετάθεσις» καὶ τὴ συνεκδοχικὴ «σημπύκνωση» τοῦ φρόντ) ἢ στὴν ομοιότητα («ταύτησις καὶ συμβολισμὸς»). Οἱ ἀρχές που διέπουν τὴς ματρικὲς τελετουργίες ἔχουν ἀναχθεῖ ἀπὸ τὸν φραϊνκερ σὲ δύο τύπους: μυθίες που βασίζονται σὲ νόμο τῆς ομοιότητος καὶ μυθίες που ἔχουν ἐδραιωθεῖ σὲ συνθέσεις συναφείας. Ὁ γῶμος ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δύο μεγάλους κλάδους συμπληρωτικῆς ματρικῆς ἔχει ὀνομασθεῖ «ομοιοποιητικὴ» ἢ «μμητηκὴ» ματρία, καὶ ὁ δεύτερος, «μεταδοτι- κή».²⁰ Αὐτὴ ἡ διαφορικότητα εἶναι ἐξόχως διαφωτιστικὴ. Ὡστόσο, εἶναι γεγονός ὅτι τὸ θέμα τῶν δύο πῶλων δὲν ἔχει τύχει τῆς δέουσας προ- σοχῆς, παρὰ τὴν εὐρύτητά του καὶ τὴ σημασία που ἔχει γιὰ τὴ μελέτη κάθε συμβολικῆς συμπεριφορῆς, ἰδιαιτέρα τῆς γλωσσικῆς, ὡς καὶ τῶν διαταραχῶν τῆς. Πιολὸς εἶναι ὁ κύριος λόγος γι' αὐτὴν τὴν ἀμέλεια.

Ἡ ομοιότητα σὲ νόημα συνδέει τὰ συμβόλα μίᾳς μεταγλώσσας μὲ τὰ συμβόλα τῆς γλώσσας στὴν ὁποία γίνεται ἡ ἀναφορά. Ἡ ομοιότητα συνδέει ἕναν μεταφορικὸ ὄρο μὲ τὸν ὄρο τὸν ὁποῖο ὑποκαθιστᾷ. Συνεπῶς, ὁ ἐρευνήτης, ὅταν κατασκευάζει μίᾳ μεταγλώσσα γιὰ νὰ ἐξηγήσει τὴς ἱερές, ἔχει στὴ διάθεσιν του περισσότερο ομοιογενὴ μέσα γιὰ νὰ ἀναγνωσθεῖ τὴ μεταφορὰ, ἐνῶ ἡ μετωνυμία, που βασίζεται σὲ μίᾳ διαφορευτικῇ ἀρχῇ, ἀντιστρέφεται στὴν ἐξηγεία. Ἔτσι, σὲ σύγκριση μὲ τὴν πλοῦσια διδωτογραφία γιὰ τὴ μεταφορὰ,²¹ ἡ θεωρία γιὰ τὴ μετω- νυμία εἶναι ἐξαιρετικὰ φτωχὴ. Γὰ τὸν ἴδιο λόγον, ἔχει εὐρέως ἀγνωσ- τιστεῖ πὺς ὁ ρομαντισμὸς συνδέεται στενὰ μὲ τὴ μεταφορὰ, ἐνῶ οἱ ἐξίσου στενοὶ δεσμοὶ τοῦ ρομαντισμοῦ μὲ τὴ μετωνυμία περνοῦν συνήθως

ἀπαράτηρητοι. Ὅχι μόνον τό ὄργανο τοῦ παρατηρητῆ ἀλλά καί τό ἀντικείμενο τῆς παρατήρησης εὐθύνεται γιά τήν ὑπεροχή τῆς μεταφορᾶς καί τόν παραγκωνισμό τῆς μετωνυμίας στίς σχετικές σπουδές. Δεδομένου ὅτι ἡ ποίηση ἐστιάζεται στό σημεῖο καί ὁ καθαρός πεζός λόγος στό ἀντικείμενο τῆς ἀναφορᾶς, οἱ τροπές καί τά σχήματα μελετήθηκαν κυρίως ὡς ποιητικά ἐπινοήματα. Ἡ ἀρχή τῆς ὁμοιότητος διέπει τήν ποίηση· ὁ μετρικός παραλληλισμός τῶν στίχων ἢ ἡ φωνολογική ἰσοδυναμία τῶν ὁμοιοκατάληκτων λέξεων προωθεῖ τό πρόδλημα τῆς σημασιολογικῆς ὁμοιότητος καί ἀντίθεσης· ὑπάρχουν, γιά παράδειγμα, γραμματικές καί ἀντιγραμματικές, ποτέ ὅμως ἀγραμματικές ρίμες. Ὁ πεζός λόγος, ἀντιθέτως, προωθείται κυρίως ἀπό τή συνάφεια. Ἔτσι, ἡ μεταφορά γιά τήν ποίηση—καί ἡ μετωνυμία γιά τόν πεζό λόγο—ἀποτελοῦν τή γραμμή τῆς ἐλάσσονος ἀντιστάσεως, καί, συνεπῶς, ἡ μελέτη τῶν ποιητικῶν τροπῶν προσανατολίζεται κυρίως πρὸς τή μεταφορά. Ἡ πραγματική διπολικότητα ἔχει τεχνητά ἀντικατασταθεῖ σέ αὐτές τίς μελέτες ἀπό ἓνα ἀκρωτηριασμένο, μονοπολικό σχῆμα, τό ὁποῖο εἶναι ἀξιοσημεῖωτο πῶς συμπίπτει μέ ἓνα ἀπό τά δύο ἀφασικά πρότυπα, καί συγκεκριμένα μέ τή διαταραχή τῆς συνάφειας.

ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΟΙΗΤΙΚΗ